

Lányi András: Amíg a fű kinő – avagy tíz ok, amiért nem veszek benne részt

*A Közösség konferencián
2013. november 21.-én
elhangzott előadás
szerkesztett változata*

Kedves barátaim!
Nálunk, az ELTE Társadalom-
tudományi Karának
Humánökológia szakán, csak
jövőre lesznek úgynevezett
közösségfejlesztő tantárgyak,
amelynek előadói itt ülnek a
teremben. És ez
tulajdonképpen egy nagy hiba,
jellemző ránk, hogy nem
rögtön vettük észre, hogy erre
mekkora szükség volna. Pedig
ha valamit megtanulhattam
volna környezetvédő

pályafutásom kudarcaiból, akkor az az, hogy a környezetvédők nem arra
valók, hogy megvédjék a környezetet. Védik, védik a környezetet, de
megvédeni a környezetet kizárólag a helyi emberek tudják. Bármennyire
furcsa, de a végén ez jön ki – az egyetlen különbség, amit a sikeres és a
sikertelen környezetvédelmi akciók között felfedeztünk, ebben állt. Ahol
tehát voltak olyan helyi emberek, akik kellő eltökéltséggel kitartottak
valamilyen ügy mellett, akkor azt mi, környezetvédők, meg tudtuk védeni.
Nem mi védtük meg persze, hanem a helyi emberek, mi legfeljebb
segítséget nyújtottunk. Ahol nem voltak ilyen helyi emberek, ott kudarcot

vallottunk. Úgyhogy kérem, ne adják tovább, de ma nem tudnánk
megakadályozni a bős-nagymarosi vízlépcső létrehozását – egyébként
évenként újra és újra megpróbálják, egyszer csak sikerülni fog. 1988-89-
ben Magyarország vagy Budapest lakóinak egy része legalább úgy
viselkedett, ahogy egy helyi embernek kell országos ügyben. De ma erre
esély sincs, ezért mondom ezt.

Most pedig a grassroot-mozgalmakban a közösségfejlesztés szerepéről,
másképp a vidékfejlesztő tapasztalataim során megismert
közösségekről, vagy azoknak a hiányáról, fogok beszélni. Mind a kettő
eléggé kényes terület.

Nézzük először, hogy mi is az a grassroot?! Ahonnan a fű kinő, mert
a grassroot szó szerinti magyar fordítása fűgyökér. Ez a szó tehát olyan
mozgalmakra utal, amelyek kicsinyek, láthatatlanok, spontán módon,
tehát maguktól keletkeznek és bomlanak – ez talán a legfontosabb
tulajdonságuk. Gyorsan bomlanak, könnyen keletkeznek, vagy
egyáltalán nem keletkeznek, hisz a spontaneitásban ez benne van, az
adott ország történelmi hagyományainak megfelelően, tehát
Magyarországon például nem keletkeznek, vagy nehezen és ritkán
keletkeznek. Nem tudom, hogy az előnyei vagy a hátrányai közé
soroljam-e, de a grassroot-mozgalmak felülről sokszor láthatatlanok,
megtalálhatatlanok, hiszen egy kicsit a bozótharcos taktikájával élnek.
Ezért, ha a legnagyobb jó szándékkal kívülről jövőnk segíteni a
grassroot-mozgalmaknak, akkor 1. nem találjuk őket; 2. nem kérnek
belőlünk.

Gyorsan két konkrét esetet említek erre a dologra. Az egyik a
szelektív hulladékgyűjtéssel foglalkozó külső budapesti, Örs vezér téri
csoport – talán többen is hallottak róla. Ez még a 90-es években volt,
amikor is a hallgatóimat elküldtem hozzájuk, hogy vegyünk fel velük a
kapcsolatot. Arról volt szó, hogy ami országosan nem akar sikerülni, azt
sikeresen művelik az Örs vezér terén néhány panelházban – ezt azonnal
meg kell ismernünk, terjesztenünk kell, segítségükre sietnünk összekötni
őket másokkal. És akkor elmentek a hallgatók, és a következő üzenettel
küldte őket vissza az asszony, aki vezette ezt a mozgalmat: nála már
jártak szociológusok, jártak parlamenti megfigyelők, és ha még egyszer
odamegy valaki őket megfigyelni, akkor abbahagyják az egészet.

A másik eset ennek az ellenkezője. Itt, ezen a hegyen, ahol vagyunk, a Svábhegy oldalában van egy kis erdő – el ne kiabáljam, még mindig megvan, ezt nem hittem volna, mert a 90-es évek második felében nekiestek beépíteni. És akkor a helyi emberek a Thomán István utcánál lévő lakótelepen, egy viszonylag összetartó közösség, nekiállt megvédeni a kiserdőt. Én meg, akkor az MTA Szociológiai Intézet munkatársaként, mentem interjúzni és megtudni, hogy hogyan csinálják ezt. Csak odamentem, kérdezősködtem, mondtam, hogy honnan szalajtottak, csináltam interjúkat és hazamentem. Másnap korán reggel hívott telefonon Hankiss Elemér, az Intézet akkori igazgatója, hogy András, nem azért mentél oda, hogy lázítsd az embereket. Mondtam, hogy én nem lázítottam senkit – bizony isten, amennyire ez tőlem telik, nem lázítottam. Mégis az történt, hogy még aznap berohantak a XII. kerület akkori polgármesteréhez és verték az asztalt, hogy már a Magyar Tudományos Akadémia is itt volt, és megmondta, hogy ez egy disznóság.

A közösségeket fejleszteni egyrészt roppant veszélyes és többnyire sikertelen, másrészt nem várt eredményekre vezető tevékenységnek tűnik. S akkor még mindig itt marad az a kérdés, hogy kell-e a közösségeket fejleszteni? Amennyiben nem léteznek, nem tudjuk őket fejleszteni, de ha egy grassroot-típusú, spontán keletkezésű helyi közösség már létezik a maga anarchikus, nekünk esetleg dilettánsnak tűnő, vagy ellenszenves módján, akkor odamegyünk, hogy ebből egy épkezláb, az adott célt sikeresen szolgáló közösséget fejlesszünk. Ilyenkor mindig felmerül a kérdés: hátha nekik pont így jó, ahogy van? Mint környezetvédő azért mentem oda, hogy ezek a dilettáns helyiek sikeresen meg tudják védeni a környezetüket, a célunk tehát közös. De a beavatkozásom mégis könnyen arra irányulhat, hogy szervezeti formára, tevékenységekre, nyilvános megjelenésre, jogi alkudozása, pereskedésre beszéljem őket rá, vagy egyéb ilyen bajkeverésre. Vagy éppen az ő belső hálózatuk kiépítésének egy olyan módjára, ami nekik már terhes. Szóval ez okozhat az embernek lelkiismereti problémákat, miközben a grassroot-típusú szerveződésnek valóban vannak nyilvánvaló hátrányai: valóban rossz az érdekérvényesítő képességük, rossz határfokkal dolgoznak, anarchikusak, szervezetlenek, roppant

sértődékenyek, önfejtűek és a többi, amitől az adott ügyet, tehát a saját céljaikat, esetleg rosszul szolgálják. Ezért megyünk „mi” fejleszteni, akik jobban tudjuk, hogy mi a céljuk és mi az érdekük. Ezt csinálom én is, hogyha kell, mert nekem végül is nem a római parti egyesület a fontos, hanem hogy ne építsék be a Római partot. Nem a svábhegyi egyesület a fontos, hanem az, hogy ne épüljön bob-pálya a Normafán, itt ahol vagyunk, ne egy hatalmas luxusszálloda épüljön pillanatokon belül a helyünkön, meg ne egy hóágyúval lövessenek közénk.

Hol lesznek sikeresek a grassroot-szervezkedések? Nem a nagyvárosok belterületein és nem a falvakban – a falusi közösségek nem-létéről majd később – a belvárosban pedig túl nagy a zaj. Egy szociológiai kutatás szerint közvetlen fordított arányosság mutatható ki az adott útszakaszon áthaladó gépkocsik száma és a szomszédok ismertsége között. Minél több kocsival halad át tehát az útvonalon, annál kevesebb szomszédot ismernek ott az emberek. Ezért a grassroot-szervezkedésnek a közepméretű települések, vagy a jól definiálható városrészek felelnek meg, ahol az embereknek többé-kevésbé ismerik egymást.

Magyarországon – talán nem ismeretlen történelmi okokból – ennek a spontán önszerveződésnek a feltételei egészen egyszerűen kevésbé adóttak, mint szeretnénk. Ezért egy picit ebbe is belemennék, mert azért az mégsem evidens, hogy a rendszerváltozás után 24 évvel miért tartunk még mindig ugyanott: tehát hogy miért olyan alacsony az embereknek az együttműködési és részvételi hajlandósága.

Összeírtam *tíz érvet*:

Az első: Uram, bajom lehet belőle. (Még mindig lehet belőle baja? Lehet.) És nekem már annyi mindenből volt bajom.

A második: Megtanultam, uram, hogy szél ellen nem lehet ... Rokonszenves, amit önök csinálnak, de ez úgyse sikerülhet, hát értse meg.

A harmadik: Nincs rá időm, keményen dolgozom. Ha van időm, akkor lerogyok a komputer, vagy a tévé elé. Nincs rá időm. Nekem van állásom.

A negyedik: Miért segítsen ezeket? Ők engem mikor segítettek? Ahelyett, hogy ők magukon segítenének, tőlünk várják? Miféle emberek ezek?

Az ötödik: Uram, ezek rettenetesen kisipari módszerek, amikkel maguk próbálkoznak, csak nem képzelem, hogy majd mi tudjuk eldönteni, megoldani, amikor ott vannak a szakemberek, az illetékesek, a kormányzati szervek, a forráselosztók?

A hatodik: Azt mondta, hogy összefogni? Ezekkel?

A hetedik: Önöket ezért ki fizeti? Mert valaki azért, tudom, nem szégyen, önöket is megfizeti. Na, látják, engem meg nem fizet ezért senki.

A nyolcadik: Nem akarnék ebből politikai ügyet csinálni.

A kilencedik: Na, tudja, ezek a civil mozgalmak a liberális értelmiség fedőszervei. Nagyon jól tudjuk, hogy merről fúj a szél.

A tízedik: Közösségek, közjő? Maga még hisz ezeknek a keresztény nemzeti dumáknak?

Na, hogy ennek dacára vannak Magyarországon grassroot-mozgalmak, azt viszont azoknak a politikai érzelmeknek köszönhetjük, amelyek szerencsére kitörölhetetlenek. Kb. három ilyen politikai szenvedélyt ismerek, amelyek spontán tevékenységre, sőt, spontán együtt-tevékenykedésre tudnak embereket rávenni.

A sikeres civil mozgalom titka *a sikeres összefogás tapasztalata* – tudom, hogy nem először mondom, de ezt mindig újra elmondom azért, hogy tudjuk, mi hiányzik. A sikeres összefogás tapasztalata magától teremt civil mozgalmat, s erre Magyarországon körülbelül 500 évre visszamenőleg – jövőre lesz a Dózsa-féle parasztfelkelés 500. évfordulója – nincs példa. Szerencsére a másik kettőre annál inkább van: *a félelem* – na, itt már helyben vagyunk, Kárpát-medence, oké – és *a felháborodás*. Ulrich Beck egyébként, aki nem magyar szerző, a kockázati társadalomban félelemközösségekről beszél, és pedig méltán. Ezeket a környezetvédő grassroot-szerveződések az különbözteti meg a szakszervezeti és egyéb hagyományos politikai mozgalmaktól, hogy egy pillanatnyi, változó, de nagyon erőteljes aggodalom vagy félelem köti őket össze, attól például, hogy milyen hatásai lehetnek majd egy atomerőműnek – elöttünk Paks bővítése! – a biztonságra,

közegészségügyre és még egyebekre. És akkor azok, akik jobban félnek Pakstól, mint attól, hogy bajuk lehet belőle, azok egyszer csak elkezdnek egy antinukleáris mozgalmat. Az újra és újra feltámadó félelemnek viszont – Beck nagyon jól leírja – a hátulütője az, hogy ha a félelem alábbhagy, akkor ezek a csoportok – miután nem valóban integrált társadalmi csoportok, nincsenek tartós közös érdekeik – szétesnek, mindenki megy a maga dolgára, vagy mástól kezd félni és más csoportokhoz csatlakozik, ezért itt a tudatosításnak nagyon komoly szerepe van. A felháborodást nem kell fejleszteni, itt egy ország, ahol mindenki a saját fürdőszobájában és konyhájában van felháborodva, de ez nem hallatszik. Lehetséges tehát, hogy ennek a felháborodásnak a kanalizálása, tudatosítása is lehet egy közösségfejlesztő feladata: szavakat és eszközöket adni a felháborodás kifejezésére.

És akkor most menjünk vidékre, hogy a helyzetet valamivel még kietlenebbnek lássuk. A vidéki Magyarország elszakítása a városi Magyarországtól egy százéves folyamat, amelynek a virágkorában írtak erről a népi írók és azóta a helyzet csak fokozódott, hiszen városi és falusi társadalom jól ismert kettészakítottságát már az összes társadalmi mutató igazolja. Erre újabb valőröket tett rá a szocializmus, amely kifejezetten és teljesen újfajta értelemben volt parasztellenes, s így faluellenes. A két háború között a parasztot dicsőítették, miközben hagyták éhen halni, illetve a parasztság egy része valóban sikeresen polgárosodott, a szocializmus viszont magától a paraszti mivoltától is meg akarta szabadítani a parasztot, legalábbis felemelkedés címén ezt ígérte neki, hogy ezen túl nem muszáj parasztnak lenned, de ha az maradsz, akkor magadra vess. Ha nem, akkor mehetsz építeni Dunaújvárost, Leninvárost és Kazincbarcikát. Ennek, tehát egy hosszú-hosszú történelmi folyamatnak az eredménye az, amitől a magyar falvakban nem találunk olyan helyi társadalmat, amely ilyen fajta önszerveződésre, önérdék érvényesítésre, önmeghatározásra képes volna. Egyáltalán nem biztos, hogy falun találunk helyi társadalmat – vagy ez csak egy ráerőltetett fogalom –, hiszen a falu lakóinak egy része aludni jár haza, városban dolgozik, tehát bejáró, a másik része betelepült Budapestről, Hollandiából stb., a harmadik része inaktív, azaz munkanélküli, nyugdíjas, és mind a három csoport más-más okból, de

nem igazán érdekelt abban, hogy ellenőrizze azokat a folyamatokat, amelyek az ő falujával történni fognak, akár a helyi önkormányzatot, akár a falura irányuló különböző fejlesztési programokat, koncepciókat, beruházásokat és egyebeket. Nem érdekelt, vagy nem képes rá.

E mögé a kép mögé – hogy tehát van egy falusi társadalom, amelynek az elemei egymást nem ismerik, egymással nem érintkeznek, és ráadásul az érdekeik is valóban különbözőek (tehát nem tudjuk bedumálni nekik, hogy közös érdekeik vannak, mert nincsenek) –, e mögé a kép mögé már csak egy kis múltat kell raknunk. Főleg a bennszülöttek emlékeznek még jól az előző évtizedekre, amikor több nemzedéken keresztül azokat, akik a közös érdekérvényesítésben látták a jövő ígését, vagy a siker lehetőségét, nagyon megverték, időnként agyonverték, még gyakrabban elüldözték a falujukból. Aki ezt túlélte és ott maradt, az szinte ezzel bizonyítja azt, hogy ő nem veszélyes, nem az a fajta, aki valamilyen közös tevékenységben akarna részt venni. Ezért van az, hogy Magyarországon, talán Európában egyedül, még az olyan falusi önrendelkezést szolgáló fejlesztési program is, mint a LEADER, tökéletesen a falusi társadalom feje fölött tud elzúgni, és a központi döntéshozók és forráselosztók, valamint a helyi elitiek közötti bonyolult osztozkodás eredményeképpen alakulnak ki a helyi programok, de úgy, hogy ebben a helyi társadalom nagy részének semmi, de semmi szerepe nincsen. Most is készülnek éppen nagyratörő területfejlesztési tervek az országról, amelyekben még a helyi polgármesterek sem vesznek részt, a félreértések elkerülése végett a kormánypárti polgármesterek sem, nem hogy a vállalkozók, munkavállalók, munkanélküliek, szóval a helyi társadalom.

Ennek dacára – és ez szorul kizárólag magyarázatra – mégiscsak vannak sikeres helyi kezdeményezések falvakban, amelyek akár a mi fenntarthatósági kritériumainknak is megfelelnek. A fenntarthatóság nem valami ökológiai mánia. Mi úgy gondoljuk, hogy az a fenntartható, amely épít a helyi tudásra és a helyi társadalom összefogására. Kész. A többi nem is fontos. Az tehát, ami a helyi tudásra és a helyi társadalom összefogásra épít, az magától öko-konform lesz, tehát a helyi erőforrások fenntartható használatát fogja szolgálni, hogyha külső kényszerkörülmények ezt nem akadályozzák. És hát itt meg is van a baj,

mert éppen most siránkoztam azon, hogy ez a bizonyos helyi összefogásra való hajlandóság milyen kevéssé van jelen. Most a konkrét történetekbe nem megyek bele, ez nyilván túlfeszítené az előadást, az elmúlt években folytatott kutatásainkból egy csomó ilyen ragadt ránk, ezeket részben publikáltuk, részben publikálni fogjuk. Egy észrevétel még és azt gondolom, hogy akkor ez a záró észrevétel, hogy ezeknek a sikeres falusi fenntarthatósági kezdeményezéseknek az egyetlen közös vonása az, hogy a siker a kedvezőtlen szociológiai mutatók dacára következik be, és kizárólag a „pszichikai mutatókon” múlik. Hogy akadt-e egy helyi megváltó, egy ügyes erőszakos polgármester, egy nagyon elszánt és kitartó helyben élő valaki – de azért többnyire polgármester ez a valaki, valljuk be őszintén –, aki úgy tudott kavarni a központi forrásokkal – amelyek nélkül sajnos ma Magyarországon még grassroot sem lehet az ember – és a helyi emberekkel, hogy ebből egy életképes kezdeményezés sült ki. Ami nekünk, ha mindent megtudunk is a faluról és elindulunk *vidékfejlesztési*, még mindig nem fog sikerülni. Erre gyönyörű példa volt a fásítás, a tájadedolgozóhoz alkalmazkodó *gyümölcsészet*. Benne voltam lelkesen a kezdeményezésben, a népszerűsítésben. Arról szólt, hogy a falvakban valamikor hihetetlen változatosságban termő gyümölcsfaféleségekből ma általában egy vagy nulla változat az, amit még természetnek, s mielőtt az utolsó fákat és öregembereket kivágnák, fedezzük fel, oltjuk be, kezdjük el szaporítani, őrizzük meg a Pannon-ökorégióknak ezt a hihetetlen gyümölcsfajta gazdagságát.

Barátaim két ágon indultak el. Az egyik változat, amit a jövő nemzedékének országgyűlési biztosi hivatalában kezdeményeztünk (ahol annak idején éppen *tanácsadóskodtam*), bevonta a Földművelésügyi Minisztériumot, ahol még egy akkor minket pártfogoló államtitkár dolgozott, bevonta Magyarország génbankjait (ezek már nem voltak annyira együttműködőek, de hát ott van a génállomány – vagy inkább a falusi kertekben?), s bevontuk a három nagy keresztény egyház püspökeit. Síppal, dobbal, nádi hegedűvel megalapítottuk az első ilyen gyümölcskertet egy közép-magyarországi község paplakjának a kertjében, amelynek a felásására az ombudsmani hivatal emberei vállalkoztak. Felásták a kertet, beleültették a génbankból hozott

gyümölcsfákat, a pap megáldotta. Ez ősszel történt, és tavaszra 20 százalékát a helyi cigányság elvitte és befűtött vele, mert fázott, a falusiak pedig érdeklődve nézték az egész cécót, hogy a bolond pestiek hogyan áskálódnak. Hagyták, na jó, hát akkor mutassák meg, hogy mi lesz ebből! Picit karikírozom a dolgot, elnézést a lelkes résztvevőktől, akik ástak, szerveztek, izzadtak, jó barátaim, de nagyjából ez történt.

A másik változat. Zala megyében, a pórszombati erdész egy fél élet munkájával összehozta a Kárpát-medence legnagyobb ilyen fajtagyűjteményét, kb. 500 gyümölcsfafajtát, amelyet szaporít, s amelyekből nem mellesleg hihetetlen jó minőségű pálinkát főz. Semmilyen segítséget nem kért, sőt nem is fogadott el hozzá, nem tudtuk rábeszélni, hogy pályázzál már valamit – nem pályázott. Járt

Erdélyt, járta a csallóközi vidéket, járta elsősorban Göcsejt és Őrséget, s hihetetlen gyűjteményt állított össze. Majd rábeszélte néhány vele együtt pálinkázó barátját a szomszéd Vas megyében és persze Zala megyében, hogy vágjanak bele ők is a helyi őshonos fajták gyűjtésébe, és ez futótűzként terjedt kérem szépen, már éves találkozót rendeznek a *gyümölcsészeti* akciókban résztvevő helyi közösségek. Amelyek az egymástól tanuló, egymásra irigykedő, egymásra féltékeny helyi emberek összefogásával és Kovács Gyula erdész barátom szakmai közreműködésével, vagy a visnyeszéplaki közösség segítségével fantasztikus gyümölcsöskerteket hoznak létre. Lehet, hogy *vidékfejleszteni* csak helyben lehet és a forradalom tényleg nem exportcikk (erre már Lenin elvtárs rájött).